

NDZA WULO YA DYONDZO YA LE GAUTENG

XITIFIKHEYITI XA XIKAMBELO XA LE HENHLA

XITSONGA XA RIRIMI RO SUNGULA
NHLAWULO WA LE HENHLA
(Papila ra Vumbirhi)

XIYENGE XA A

XIVUTISO XA 1

Xikolokolo Nguvu Ya Pitori: J. M. Magayisa

Vutlhokovetseri: Xivutiso lexi xa boha ku hlamuriwa

1.1 Vukatimuni

1.1.1 Mongo

Xi vulavula hi munhu wa xisati loyi a nga tshikiwa hi murhandziwa wa yena. Wa khongoteriwa leswaku a miyela a nga rili, hikuva a swi humeleli yena ntsena. Nakambe ku hava lexi xi nga endliwaka na nawu wa tsandzeka ku lulamisa loko rirhandzu ri herile. Loko nkarhi wu ri karhi wu famba u ta rivala hikuva loko rirhandzu ri herile ri fana na mati lama nga halaka. (5)

1.1.2 Namuntlha khombo ri wele wena u nge swi tsutsumi. Ku hava lexi u nga xi endlaka. (1)

1.1.3 U vula leswaku loko nkarhi wu ri karhi wu famba, malembe ya hela ri xa ri ya emahlweni wansati loyi u ta rivala hi murhandziwa wa yena. (1)

1.1.4 I xivati lexi salaka endzhaku ka ku vaviseka. (1)

1.1.5 Loko ri herile ri fana ni mati, i Xifananiso. (2)

[10]

XIVUTISO XA 2

2.1 Xihangalasi

- 2.1.1 (i) Vanhu lava tekiwaka a va tlharihanga, kumbe a va na dzano kumbe mano.
(ii) U tshikile nkarhi wo tekiwa wu n'wi hundza a nga ri na mhaka.
(iii) Sweswi a nga ha ri nhwanyana se u dyuharile, na malembe yo tekiwa ya hundzile.
(iv) Wansati loyi u famba a onha miti ya vanhu a hambanyisa vavanuna na vavasati.
(v) U onhe miti leyi a yi ri na nawu, ntwanano, ntirhisano na rirhandzu.
(vi) Lava khongelaka kambe va nga hanyi hi ndlela ya vukhongereri u va holovisile a tlhela a va hambanyisa. (6)

- 2.1.2 U vula wansati wo saseka. (1)
- 2.1.3 Xihangalasi i wansati loyi a onhaka miti ya vanhu. (2)
- 2.1.4 - I xigego.
- Laha ku hlayisiwaka vanhu lava nga riki na miehleketo leyi vupfeke. (2)
- 2.1.5 Swi hi tisela ku yelana ka mipfumawulo leswi vangaka ku va na ncino lowu tirhisiweke ku tshikilela vuonhi bya Xihangalasi. (1)
- 2.1.6 Ku huma moya – ku pfumaleka ku xixima kumbe vukhomba a bya ha ri na nkoka. (2)
- 2.1.7 I yindlu leyi nga sirheletwa hi khumbi lerikulu, leswi tisaka emiehleketweni xifaniso xa vuhlayiseki. (1)
[15]
- 2.2 N’wi byele**
- 2.2.1 Eka ntila 5: I xigego leswi vulaka leswaku eka nkarhi wo tika a va tirha swin’we. Eka ntila 6: I xivulavulelo lexi vulaka leswaku u n’wi suse vunh’wana bya yena. (2)
- 2.2.2 Mutsari u tshikelela timhaka leti a vulavulaka hi tona. (2)
- 2.2.3 Ntila 13: Hi yena murhandziwa wa yena wo sungula no hetelela, yena a ri yexe. Ntila 14: Yena na murhandziwa wa yena i nchumu wun’we ku hava lexi nga ta va hambanyisa. (4)
- 2.2.4 U vula leswaku va ha ri lavantshwa lava nga twananaka. (2)
- 2.2.5 Ri vula leswaku vanhu lavambirhi va ta hambanyisa hi rifu. (1)
- 2.2.6 Mutsari u vula leswaku a n’wi endla leswaku a n’wi tiva a vulavula na yena a nga n’wi chavi. Hi yena masungulo ni mahetelelo. (2)
- 2.2.7 Rito tlhantlha i xiyimelo. Ri tirhisiwe ku yimela ku “dyondza”. (2)
[15]

KUMBE

2.3 Milawu

2.3.1 Mongo:

Xi vulavula hi munhu loyi a ri eku rileni hi mhaka ya milawu leyo tala, naswona a vula leswaku masiku hinkwawo ku vekiwa milawu yintshwa.

Milawu leyi yi hundzuke swiphigo evuton'wini bya yena. Xin'wana lexi n'wi endlaka leswaku a tsandzeka ku yi landzelela hikuva a nga ri kona loko yi bohiwa a ta va a kombisile lomu a nga swi kotaka ku fika kona. Yin'wana milawu wa ringeta ku yi endla wa hakela xibalo kambe kun'wana wa tsandzeka. Nakambe na milawu ya le Bibeleni na yona u fanele a yi landzelela, a nga fanelangi ku rhwexiwa nandzu loko a tsandzeka hikuva yi n'wi talele ngopfu milawu leyi. (4)

2.3.2 (i) A nga swi koti ku hanya hi ndlela leyi milawu yi lavaku a hanya ha yona, ya n'wi tsandza.

(ii) Mutsari u vula leswaku a va komba miehleketo / mavonelo ya yena.

(iii) Mutsari u vula leswaku va rhandza ku n'wi vona a ri karhi a xanisiwa hi milawu leyi. (6)

2.3.3 Mutsari u tirhise swivutiso eku tshikelela mhaka ya yena yo kombisa ku tikeriwa hi milawu / ku kombisa leswaku a hi nandzu wa yena. (2)

2.3.4 Mutsari u tirhisile risivi-nene "wena" ematshan'wini yo vula vito ra hosi kumbe mfumo wolowo. (2)

2.3.5 Xithathelo. Loko a ku milawu yo tswariwa ematshan'wini yo tirhisa "vumbiwa" wa thathela. (1)

[15]

KUMBE

2.4 Xikandza xa ndlala

2.4.1 Mutsari u gegile loko a ku xikandza xa ndlala ematshan'wini yo vula leswaku vanhu lava a va ondzile swinene / xiyimo xa dyandza. (3)

2.4.2 Ri vula leswaku a ku vonaka timbambu leswi vanhu lava a va ondzise xiswona nakambe a va ondzile ngopfu ku lo sala marhambu ntsena. (2)

2.4.3 Nyama ya vona a yi vunile hi ndlela leyi a va ondzise xiswona. (2)

2.4.4 Wu hlamusela leswuku a va ondzile ku tlula mpimo. (2)

2.4.5 Xiga-ririmi i xithathelo lexi kombisaka leswaku vanhu lava a va ondzile ngopfu. (3)

2.4.6 - Xivulavulelo va vuyisa masirha ekaya.

- Vanhu lava a va nga ha ri na matimba va yimele ntsena hi rifu / a va ha pfuni nchumu. (3)

[15]

XIYENGE XA B

XIVUTISO XA 3

Xihlovo xa le Mahlweni Madlayisa Torha: J.M. Baloyi

Hlawula xivutiso xin'we ntsena.

3.1

3.1.1 I Hlamalani na Mihloti. (2)

3.1.2 Ehansi ka Xintshabyana xa Gerere. (1)

3.1.3 Muchayeri wa bazi ra ka Hefuhefu. (1)

3.1.4 A chava leswaku va nga byela Xixurhani, hikuva Gemba wa tiveka leswaku i xigevenga nakambe kungu ra vona ri nga huma moya. (2)

3.1.5 Ri vula xilondza lexi nga na vopfu
I Gemba a vula eka Matixisa (3)

3.1.6 Matixisa a lava leswaku Gemba a dlaya Xixurhani, kambe a nga lavi ku byela Gemba xivangelo xo dlaya Xixurhani. Kutani Gemba a sungula ku n'wi helela mbilu. (4)

3.1.7 U vula leswaku Matixisa u tinghenisa eka mhaka yo tika ematshan'wini yo tshika / mahanyelo yo biha kambe u ya emahlweni. (2)

3.1.8

- U tshembisile Gemba kotara ya rifumo ra Xixurhani, kambe a nga helangi a n'wi nyika.
- Loko Xixurhani a n'wi vutisa leswaku u lava yini eka Gemba yena a ku va n'wi hembela a nga si tshama a ya emikhukhwini.
- U tixisile yena n'wini leswaku u ta kuma rifumo ra Xixurhani, kasi u ta kuma rirhandzu ntsena. (6)

3.1.9 Matixisa u ri va lovile enghozini ya movha. (2)

3.1.10 Matixisa u ri maxaka lava a va tivaka va tshama eKwa-Thema. (1)

3.1.11 A a ri na mavhengele ya khume. A avanyisile rifumo ra yena eka vanhu vo hambana handle ka Saleleni, kotara ya rifumo ra yena yi ta nyikiwa vatsoniwa na swiduyhari, yin'wana yi nyikiwa n'wana wa Saleleni leswi kombaka leswaku a fumile. (2)

3.1.12 Matixisa u vuyile a titivala, Nkulukumba Khosa a vitana ambulense. (2)

3.1.13 U ri hi yena “magemba – ndlopfu hi nhloko yi funya buwa”. (2)
[30]

KUMBE

3.2

- I Matixisa
- Matixisa a dya a xurha a nga pfumali nchumu.
- Xixurhani u n'wi byerile leswaku “swa mina i swa wena” kambe yena a sindzisa leswaku u lava vhenghele leri nga ta vitana vito ra yena
- U sukile a ya lava xigevenga Gemba leswaku xi n'wi dlayela Xixurhani.
- Hambi leswi a swi vonile leswaku Xixurhani wa swi tiva leswaku u fambela emikhukhwini ya swigevega kambe a dlaya Xixurhana.
- Xixurhani a nga n'wi hundzukulangi Matixisa hambu leswi a swi tiva leswaku u fambela eka Gemba.
- Gemba u vuyile a tshembisiwa kotara ya rifumo ra Xixurhani, kutani u pfumerile ku dlaya Xixurhani.
- Hi vona Gemba a nghena emutini a susa vutomi bya Xixurhani.
- Matixisa u yile ku ya cinca “swilo” / mabindzu leswaku ya vitana hi vito ra yena.
- Kambe eku heteleleni u kumile leswaku yena, a siyeriwe rirhandzu ntsena. Leswi swi n'wi hundzule xisiwana, kasi loko a nga dlayangi nuna a ta dya a xurha. 2 x 15 = (30)

XIYENGE XA C

XIVUTISO XA 4

Ntsendzeleki: G.S. Khosa

Hlamula xivutiso xin'we ntsena.

4.1

4.1.1 I manana n'wa Masinga. (1)
Eka Ntsendzeleki. (1)

4.1.2

- Ntsendzeleki a xisile mana wa yena, a ku u ya vona munghana wa yena Hanyeleni kasi u famba na Fumani.
- Hanyeleni u sale a ta Ntsendzeleki a ha fambile na Fumani a n'wi vutisa eka mana wa yena, kutani Ntsakisi a va hlamusela leswaku u fambe na wanuna un'wana. (2)

4.1.3 Loko va n'wi rhumile ematini a famba dyambu hinkwaro.
Loko va n'wi rhuma evhengeleni a suka a ya langutisa machudeni lava chikaka exitimeleni.
A hamba a ku u vhakela Hanyeleni kasi u famba na Fumani. (4)

- 4.1.4 Leswaku a ta susa vusiwana (2)
- 4.1.5 A a dyondza exikolweni xa le henhla xa Moses Mnisi.
Eka Ntangha ya nkaye. (2)
- 4.1.6 Hikuva Ntsendzeleki na Fumani a va hamba va hlanguana enambyeni (2)
- 4.1.7 Tindlunyana ta kona a ti ri titsongo onge i madulu.
Loko munhu a nghena endlwini a fanele ku khokhovela. (4)
- 4.1.8 A va nga n'wi vengi kambe a va ri hava mali yo kurisa Ntsendzeleki na n'wana wa
yena na mali yo n'wi yisa exibedlhele a va ri hava. (4)
- 4.1.9 I mana Nkothasi.
Ntirho wo hlantswa tinguvu, ku basisa yindlu, ku sweka, ku basisa xirhapa no
hlayisa mbyana. (2)
- 4.1.10 Chachalaza hi leswi vanhu a va fanele ku etlela enhoveni, hi ku pfumala
mpfumelelo wo nghena enkomponi. (2)
- 4.1.11 Sirha Xijumana. (1)
- 4.1.12 Yandheya, Navela. (2)
- 4.1.13 Beauty. (1)

[30]

KUMBE

4.2 Hungu Tsalwa

N'wana u fanele ku yingisa, loko a nga yingisa u ta wela ekhombyeni.

- Ntsendzeleki minkarhi yo tala a nga yingisi xik: loko a rhumiwa u peta siku hinkwaro.
- Ntsendzeleki u hlanguanile na Fumani loyi a nga n'wi onha a nga si heta xikolo.
- U boheke ku tshika xikolo eka ntangha nkaye.
- U yisiwe evukatini bya ka Baloyi a nga lovoriwanga a siyiwa kona.
- A fanele ku sala na n'wingi wa yena Fumani a tlhelela exikolweni.
- Minkarhi hinkwayo a fanele a tirha eka Baloyi hambu leswi a a ri na n'wana.
- Fumani a nga vuyi nkarhi wo leha kambe a fanele a tiyisela.
- Eku sukeni ka yena eka Baloyi hi mhaka ya norho wa Fumani hi vona a famba a xaniseka a lava ntirho.
- U etlela a chachalaza.
- U kuma ntirho lowu a fanele ku tirha a beburile n'wana.
- Eku heteleleni wa hlanguoriwa entirhweni.
- Loko Hlamalani a n'wi pfuna ku kuma ntirho no wisa maxangu Hlamalani wa lova, Ntsendzeleki u le xibedhlele a hlanguana na Fumani loyi a nga n'wi tisela maxangu. Ntsendzeleki u xaniseka hi mhaka yo ala ku yingisa mana wa yena.

2 x 15 = (30)

100